

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÝCH STUDIÍ

MIMOŠKOLNÍ AKTIVITY A SPECIÁLNĚPEDAGOGICKÉ PŮSOBNÍ NA OSOBY SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Dita Finková, Veronika Růžičková, Kateřina Stejskalová

2011

Publikace vznikla z prostředků ESF - projekt OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost, oblast podpory 2.2, Inovace distančních textů pro výuku speciálních pedagogů – tyflopů (CZ.1.07/2.2.00/07.0083).

Tento projekt je spolufinancován evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

SEZNAM KAPITOL

Úvod

1. Volnočasové aktivity (obecně)
2. Sportovní (pohybové) aktivity
3. Umělecké aktivity
4. Zájmy edukační povahy
5. Podpora sociální integrace a soc. učení (spol. aktivity s intaktní populací, osvětové činnosti u intaktní populace, atp.)

3 UMĚLECKÉ AKTIVITY U OSOB SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

Cíl: Cílem této kapitoly je poukázat na fakt, že také umělecké aktivity se mohou stát součástí volnočasových aktivit osob se zrakovým postižením. Dílčími cíly tedy je představit jednotlivé umělecké aktivity vykonávané osobami se zrakovým postižením a organizace, které tyto umělecké aktivity nabízejí a zaštiťují.

Po prostudování této kapitoly budete schopni:

- Vymežit pojem umělecké aktivity.
- Specifikovat požadavky a podmínky pro vykonávání těchto aktivit osobami se zrakovým postižením.
- Vyjmenovat organizace, které nabízejí pro osoby se zrakovým postižením volnočasové aktivity uměleckého zaměření.

Průvodce studiem:

Umělecké aktivity je možno zařadit, dle známého členění, do aktivit esteticko-výchovných. Tyto aktivity mají za cíl rozvíjení výtvarného, literárního, hudebního, hudebně-pohybového či dramatického potencionálu osoby se zrakovým postižením. Většinu aktivit, které spadají do této oblasti je možné pro osoby se zrakovým postižením vykonávat po jisté modifikaci přístupů i podmínek. Umělecké volnočasové aktivity tedy pro osobu se zrakovým postižením plní úkol rozvoje jeho talentu a nadání v oblasti umění, estetiky, dramiky, atp.

3. 1 Specifika v uměleckých aktivitách u žáků se zrakovým postižením

Umělecké aktivity, případně jiným pojmem nazvané esteticko-výchovné aktivity jsou zaměřeny na rozvíjení výtvarného, hudebního, literárního, dramatického a hudebně-pohybového projevu, na kulturu chování, výchovu vkusu a rozvíjení tvořivost. (Ludíková in Ludíková, Stoklasová, 2005)

(umělecké aktivity u osob nevidomých) Umělecké aktivity je nutné pro osoby se zrakovým postižením přizpůsobit a modifikovat jejich podmínky, podle požadavků, potřeb a omezení osob se zrakovým postižením. Pro osoby nevidomé je nutné upravit jednotlivé podmínky následovně:

- U výtvarných aktivit je nutné myslet na úpravu předlohy / modelu do hmatové podoby.
- U výtvarných aktivit se používají prvky tyflografiky.
- U hudebních aktivit je nutné dbát na určitá omezení vyplývající ze zrakového postižení (např. nemožnost kontrolovat hru na hudební nástroj zrakem, a proto není možné hrát na každý hudební nástroj).
- U hudebních aktivit je možno využít notopisu v braillově písmu.
- Možná návštěva koncertů.
- U literárních / čtenářských aktivit je nutné zvolit správný zdroj publikace (buď namluvenou na kazetě, MP3, nebo hybridní knihu, případně také knihu v braillově písmu).
- Dramatické aktivity – zde je nutno rozlišit mezi divadlem, které jedinec navštěvuje (nutní dobrá příprava před návštěvou divadla, možný komentář během představení) a divadlem, které sám hraje (nutná úprava prostorových

vztahů na jevišti, dobré vedení režisérem, který upozorňuje na správný výraz, mimiku, gestiku atp).

- Taneční aktivity – je nutné dobré vedení buď vidícím tanečním partnerem, nebo trenérem, který slovně popisuje a koriguje špatné kroky.

(Umělecké aktivity u osob se zbytky zraku a slabozrakých) U osob se zbytky zraku či slabozrakých je nutné upravit jednotlivé podmínky následovně:

- U každé aktivity osob se zbytky a slabozrakých je nutno dbát na dodržování zásad zrakové hygieny.
- U osob se zbytky zraku je nutné / možné využít i technik, které využívají osob nevidomé.
- Ani osobám slabozrakým neuškodí při jakékoli aktivitě podpora hmatem a hlasem.
- V rámci výtvarných aktivit mohou žáci slabozrací využít integračních tendencí a vybrat si kroužek, který jim nejvíce vyhovuje.
- U hudebních aktivit, platí podobná omezení jako u žáků nevidomých – je nutno dbát v úvahu stupeň, typ a míru zrakového postižení.
- Literární aktivity jsou jednou z nejvíce limitovaných oblastí uměleckých či esteticko - výchovných aktivit. Limity jsou v zásadách dodržování zrakové hygieny, nutnosti využívání kompenzačních pomůcek, atp. Osob se zbytky zraku a slabozraké mohou samozřejmě využívat digitalizované publikace, dramatizace her, atp. Stejně tak se z nich, podobně jako u jejich nevidomých vrstevníků mohou stát skvělí vypravěči, spisovatelé či básníci – to podle toho, zda mají nadání, vedení atd.
- Taneční a dramatické aktivity – zde jsou podobná omezení jako u žáků nevidomých, je tedy nutné jak dobré vedení trenérem, učitelem, či partnerem, tak také slovní komentáře před návštěvou představení.

(Umělecké aktivity u osob s poruchou binokulárního vidění) Osoby s poruchou binokulárního vidění mají samozřejmě také své limity a požadavky co se uměleckých aktivit týká. Jejich specifickou oblastí je však to, že u žáků s poruchou binokulárního vidění je snaha o co největší rozcvičení strabického či tupozrakého oka. Základní podmínky požadavky na úpravu prostředí můžeme spatřovat:

- Ve snaze co největšího zapojení tupozrakého či strabického oka.
- Ve výtvarných i literárních aktivitách je možno využít pleopticko-ortoptických cvičení.
- U tanečních aktivit, je nutné brát v úvahu možné obtíže a limity v prostorovém vnímání.

3.2 Výtvarné aktivity u žáků se zrakovým postižením

I přesto, nebo možná právě proto, že výtvarnou výchovu mají žáci se zrakovým postižením začleněnu do svých školských rozvrhů hodin, je také jednou z oblíbených mimoškolních volnočasových aktivit. Jak uvádí Zacpalová (2011) jedná se o 22% respondentů. Některé internáty nabízejí přímo kroužky pro žáky se zrakovým postižením, jinde si musí žáci zvolit z nabídky nestátních organizací, případně navštěvovat takový kroužek formou integrace např. v Domech dětí a mládeže, či uměleckých školách.

3. 2. 1 Tyflografika

Jak již bylo uvedeno výše je potřeba při výtvarných aktivitách určených pro žáky nevidomé či se zbytky zraku, v omezené míře také slabozraké, využívat techniku tyflografiky či jejích prvků. Tyflografika představuje podle Jesenského (1988, s. 34) „grafická znázornění zhotovená nevidomými nebo pro potřeby nevidomých technikami reliéfních čar nebo velmi nízkých reliéfních ploch.“

(pomůcky pro tyflografiku) Tyflografika využívá dvou základních technik kreslení, a to prostřednictvím pozitivního či negativního reliéfu. Pro obě techniky existuje velké množství využitelných materiálů a pomůcek:

- Kreslenky – kolíčková, formelova, fóliová, americká, plstěná, atp.
- Zy-fuser.
- Modelína, modelovací hlína.
- Reliéfní barvy, konturovací pasty.
- Pískovnička.

Obrázek: Kolíčková kreslenka

Obrázek: Reliéfní barvy

http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?aid%5B%5D=5&spe%5B%5D=2

Obrázek: Konturovací pasty

http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?aid%5B%5D=5&spe%5B%5D=2

Obrázek: Fóliová kreslenka

http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?aid%5B%5D=5&spe%5B%5D=2

Obrázek: Pískovnička

<http://www.benjamin.cz/cs/255/e-shop/didakticky-material/rozvoj-cteni-a-psani/piskovnicka/index.htm>

Obrázek: Tepelná tiskárna (Zy-fuser)

(Výtvarná výchova u žáků se zbytky zraku a slabozrakých) Výtvarné znázornění pro potřeby nevidomých, nebo samotnými nevidomými, v sobě neobsahuje potřeby osob slabozrakých, případně také osob se zbytky zraku. Žáci s tímto stupněm postižení využívají klasických výtvarných technik – vždy s přihlédnutím na dodržování zásad zrakové hygieny, aby nedošlo ke zhoršení zrakového vnímání. U žáků je nutno také myslet na možné uzpůsobení výtvarných technik – místo kreslení je možno využít malbu, místo modelování moduritu, se dá modelovat hlína, místo používání křídly, je možno využít voskových pastelek, atp.

3. 2. 2 Specifické výtvarné techniky pro osoby se zrakovým postižením

Pro osoby nevidomé byly v průběhu let vymyšleny a zdokonaleny různé techniky – jedná se především o techniky modelování, případně také kreslení pomocí kreslenek. (Axmanova technika) Jednou ze zajímavých technik hmatového modelování je technika hmatového modelování, kterou vyvinuli manželé Axmanovi v Tasově. Tato technika staví na postupném nácvičku modelování prostřednictvím šalotové hlíny.

Odkazy: Axmanova technika modelování

<http://www.slepisi.eu/cs/technika-atm>

<http://www.slepisi.eu/cs/skola-atm>

http://www.nevidomimezinami.cz/main/nevidomimezinami/Texty/Umeni/Vytvarne_umeni/Axmanova_tehnika.wiki

3. 3 Hudební aktivity u žáků se zrakovým postižením

Ačkoli jsou výtvarné aktivity u žáků relativně oblíbené, veřejnost se stále ještě domnívá, že mnohem oblíbenější a častěji navštěvované jsou volnočasové aktivity spojené se zpěvem a hudbou. Toto tvrzení vyvrátilo šetření Zaccpalové (2011), kdy k této aktivitě se přihlásilo minimum dotazovaných žáků základních a středních škol. I přes toto provedené šetření se dá očekávat, že žák s těžkým zrakovým postižením, v případě, že má hudební sluch a nadání, bude některý z nabízených kroužků navštěvovat.

Kroužky skupinového či individuálního zpěvu, popř. hry na hudební nástroj, je možné navštěvovat v rámci integrace v zájmových kroužcích (chrámové zpěvy, sbory, hry na hudební nástroj), nebo na školách pro žáky se zrakovým postižením případně se dá také v rámci individuální výchovy najmout soukromý učitel. Často se pak stává, že hru na hudební nástroj učí žáka nevidomého nevidomý učitel.

(Braillovský notopis) V případě, že se žák chce věnovat hudbě či hře na hudební nástroj profesionálně měl by aktivně ovládat nejen svůj hlas, nebo hudební nástroj, ale také braillovský notopis, který je oproti černotisku lineární.

Odkaz: Konzervatoř a ladičská škola Jana Deyla

<http://www.kjd.cz/index>

3. 4 Literární aktivity

Jak uvádí Ludíková (Ludíková, Stoklasová, 2005) není o aktivity tohoto druhu mezi žáky se zrakovým postižením takový zájem, jaký by si zasloužily. A jediné co z široké nabídky aktivit, které tato oblast nabízí, zůstává, jsou recitační kroužky. Recitační kroužky jsou jistě zajímavé, ale přesto by mohly být mnohem častěji doplňovány kroužky skupinové četby, případně tvůrčího psaní – jak je tomu běžné spíše za našimi hranicemi, než u nás.

V případě, že se jedinec se zrakovým postižením rozhodně věnovat se této aktivitě individuálně má vícero možností, jak si opatřit nějakou knihu:

1. (Knihovna K. E. Macana) První možností a asi nejběžnější a nejlépe přístupnou, je přihlásit se do Knihovny a tiskárny Karla Emanuela Macana.

Tato knihovna existuje v Praze. Její členství je pro žáky nevidomé i se zbytky zraku a slabozraké bezplatné.

Knihovna má svůj archiv knih, jak v tištěné podobě (Braillovo písmo) – ale toto minimálně, mnohem častěji má knihy zdigitalizované, případně namluvené jako audioknihy. V minulosti se knihy posílali pouze na audiokazetách, jako slepecká vratná zásilka. V dnešní době, je velké množství knih převedeno do formátu MP3 a vypůjčitel si může zřídit tzv. automatický podpis a knihu si poslechnout kdykoli z domova přes svůj počítač.

Odkaz: Knihovna Karla Emanuela Macana

<http://www.ktn.cz/index>

2. (Lokální – Městské knihovny) V některých městech mají městské, či vědecké knihovny oddělení, ve kterém shromažďují audioknihy. Tato zásoba knížek je však s výše zmíněnou specializovanou knihovnou velmi malá.
3. (Školské knihovny) Žák si může knihu vypůjčit v rámci své školy.
4. Nechat si knížky digitalizovat na své náklady.
5. (Audioknihy Českého rozhlasu) Český rozhlas v nedávné době uvolnil svůj archív, ve kterém je možno nalézt velké množství audioknih.

Ve chvíli, kdy se žák s těžkou zrakovou vadou rozhodne pro četbu má to jistě složitější než jeho intaktní vrstevník, avšak ani tato aktivita není nemožná, a to ani u žáků slabozrakých, kteří mohou pracovat s běžně dostupnými knihami, avšak za předpokladu aktivního užívání kompenzačních pomůcek a s ohledem dodržování zásad zrakové hygieny. Všechny tyto podmínky poté činí čtení pro žáky slabozraké zdlouhavější a náročnější, než je tomu u jejich intaktních vrstevníků.

3. 4. 1 Literárně-dramatické aktivity

Kromě samotného čtení mohou být s četbou spojeny kroužky:

- (Dramatický kroužek) Dramatické kroužky se velmi často organizují v rámci škol. Pro žáky jsou dalším možným zpestřením jejich volného času. Kroužky však neplní pouze výše zmíněný úkol zpestření volného času, pokud mají plnit svůj úkol adekvátně, rozvíjejí u žáka jeho komunikační dovednosti, sebedůvěru a také prostorovou orientaci.
- (Filmové a divadelní kroužky) Filmové a divadelní - tyto kroužky spočívají v pouštění filmů, či jejich návštěvy v kinech. Nejsou příliš časté, ale tuto aktivitu mohou jedinci provozovat tzv. po vlastní ose s kamarády či rodinou. Předpokladem návštěvy divadla / případně také kina, je nutnost dobrého seznámení se s dějem již dopředu, tak aby žák, který navštíví nějaké představení již dopředu věděl, o čem bude pojednávat a v rámci představení jeho průvodce pouze okomentoval důležité (sluchem nepostřehnutelné) události a jevy.

3. 5 Taneční aktivity

V rámci této kapitoly jsme se rozhodli zaměřit pozornost také na volnočasovou aktivitu spadající částečně do oblasti aktivit sportovních, u žáků s těžkým zrakovým

postižením se však dá předpokládat, že žádný z nich nebude mít ambice stát se aktivním tanečníkem. Avšak absolvování tanečního kurzu spadá, podle některých, do oblasti obecného vzdělání, a proto některé školy organizují taneční kurzy pro své žáky. Taneční kurzy však předpokládají takřikajíc individuální přístup, kdy je každému tanečníkovi věnována pozornost tak, aby věděl jaké kroky a kdy udělat.

3.4 Organizace nabízející umělecké volnočasové aktivity žákům se zrakovým postižením

Jak již bylo zmíněno výše, nabízejí volnočasové aktivity žáků se zrakovým postižením jejich kmenové školy, internáty, ale také organizace specificky zřízené pro osoby se zrakovým postižením. V případě, že si žák s jejich relativně široké nabídky nevybere, případně nebydlí v natolik velkém městě, že by zde byly tyto organizace zřízeny, může z určitých podmínek (např. ochota zařízení a učitele/instruktorů žáka přijmout) navštěvovat kurzy specificky určené pro žáky intaktní.

Odkazy: Organizace nabízejí volnočasové aktivity žákům / osobám se zrakovým postižením

<http://www.tyflocentrum.cz/>

<http://www.slepisi.eu/>

<http://www.okamzik.cz/>

Odkaz: Volnočasové aktivity pro osoby se zrakovým postižením

<http://www.tyflonet.cz/volnocasove-aktivity/zajmove-organizace-a-spolky>

Shrnutí

Hodnotné trávení volného času je v dnešní době tématem, o kterém se mluví nejen v souvislosti s dětmi. Velké množství dospělých si stěžuje, že jejich dítě tráví mnoho času před televizní či počítačovou obrazovkou. Žáci se zrakovým postižením nejsou v této oblasti výjimkou, také oni tráví s velkou oblibou čas u počítače, který jim pomáhá nejen kompenzovat ztrátu zrakového vnímání, ale plní také úkoly prostředníka ke kontaktu s vrstevníky. V rámci uměleckých (esteticko-výchovných) aktivit mohou žáci se zrakovým postižením využít nabídky jak škol, tak také internátů, případně organizací pro osoby se zrakovým postižením a v neposlední řadě také organizací a škol pro jejich intaktní vrstevníky. Umělecké aktivity poté v žácích rozvíjejí jeho dovednosti, umělecké sklony, talent a nadání a samozřejmě také komunikační dovednosti a někdy také prostorovou orientaci a samostatný pohyb.

Kontrolní otázky:

1. V čem spatřujete význam uměleckých aktivit pro žáky se zrakovým postižením?
2. Vymezte, co spadá pod umělecké volnočasové aktivity?
3. Za jakých podmínek se může žák nevidomý účastnit výtvarných aktivit?
4. Jaké možnosti má žák se zrakovým postižením v případě, že chce volný čas trávit četbou?

Úkol pro odeslání tutorovi

Vymezte v čem je specifická Axmanova technika modelování.

Pojmy k zapamatování:

- Umělecké aktivity.
- Tyflografika.
- Knihovna a tiskárna K. E. Macana.
- Axmanova technika modelování.
- Slepíši.
- Okamžik.

Literatura:

1. FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L., RŮŽIČKOVÁ, V. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc : VUP, 2007. ISBN 978-80-244-1857
2. JESENSKÝ, J. *Hmatové vnímání informací s pomocí tyflografiky*. Praha: SPN, 1988.
3. LUDÍKOVÁ, L. *Tyflopedie předškolního věku*. Olomouc: UP PdF, 2004. ISBN 80-244-0955-0
4. LUDÍKOVÁ, L., STOKLASOVÁ, V. *Tyflopedie pro výchovné pracovníky*. Olomouc : UP, 2005. ISBN 80-244-1189-X.
5. RŮŽIČKOVÁ, R. *Integrace zrakově a kombinovaně postižených žáků*. 1. vyd. Olomouc: UP. ISBN 978-80-244-1738-7.
6. ZACPALOVÁ, G. *Volnočasové aktivity osob se zrakovým postižením s přihlédnutím k nabídce nestátních organizací*. (Bakalářská práce). Olomouc: UP, 2011.

Internetové odkazy:

<http://www.benjamin.cz/cs/255/e-shop/didakticky-material/rozvoj-cteni-a-psani/piskovnicka/index.htm>

http://is.brailnet.cz/pomucky_vypis.php?aid%5B%5D=5&spe%5B%5D=2

<http://www.kjd.cz/index>

<http://www.ktn.cz/index>

http://www.nevidomimezinami.cz/main/nevidomimezinami/Texty/Umeni/Vytvarne_umeni/Axmanova_tehnika.wiki

<http://www.okamzik.cz/>

<http://www.slepisi.eu/cs/technika-atm>

<http://www.slepisi.eu/cs/skola-atm>

<http://www.tyflocentrum.cz/>

<http://www.tyflonet.cz/volnocasove-aktivity/zajmove-organizace-a-spolky>